

Skipulagsstofnun
Þórdís Stella Erlingsdóttir
Árnes
801 SELFOSS
Iceland

Garðabær, 27.2.2025
Málsnúmer: 202502-0002
LA

Efni: Stækkun Búðanámu. Ákvörðun um matsskyldu framkvæmda.

Vísað er í tölvubréf sem barst í gegnum Skipulagsgátt, dags. 29. janúar 2025, þar sem Skipulagsstofnun óskar eftir umsögn Náttúrufræðistofnunar um matsskyldufyrirspurn vegna stækkunar Búðanámu í landi Minna-Hofs. Framkvæmdaraðili er Vegagerðin.

Breytingin felur í sér stækkun námu E13 í Aðalskipulagi Skeiða- og Gnúpverjahrepps vegna fyrirhugaðra framkvæmda við Búðafossveg (nr. 23). Náman er óunnin, en stækka á efnistökusvæðið úr 1 ha í 4,5 ha og heimuluð efnistaka eykst úr 50.000 m³ í 60.000 m³. Efnisvinnsla í hrauni verður að meðaltali 2 m að dýpt og ræðst dýptin af grunnvatnsstöðu. Efnið verður aðallega notað í vegagerð norðan við Þjórsá. Fram kemur að ekki er talið hagkvæmt að flytja efni úr námum sem staðsettar eru lengra frá framkvæmdasvæði vegarins.

Náttúrufræðistofnun hefur kynnt sér framkvæmdina og vill koma eftirfarandi ábendingum á framfæri:

Þjórsárhraunið er stærsta hraun á Íslandi runnið á nútíma fyrir um 8600 árum og tengist eldstöðvakerfinu í Bárðarbungu. Hraunið er áætlað um 970 km² að stærð og er að meðaltali um 26 m þykkt. Þjórsárhraunið er metið með hátt vísinda- og fræðslugildi og nýtur sérstakrar verndar skv. 61. gr. náttúruverndarlaga (nr. 60/2013). Víða er Þjórsárhraunið þakið jarðvegi og gróðri, eða yngri hraunum, en í Uppsveitum Árnessýslu eru nokkuð stór hraunasvæði þar sem yfirborð Þjórsárhraunsins er nær óraskað og vel greinilegt, t.d. sunnan við þéttbýlið Árnes. Samkvæmt 61. gr. náttúruverndarlaga um sérstaka vernd kemur fram að forðast ber að raska eldhraunum frá nútíma nema að brýna nauðsyn beri til og er þar fyrst og fremst átt við brýna almannahagsmuni. Náttúrufræðistofnun getur ekki fallist á þá framsetningu að rask á Þjórsárhrauni vegna efnistöku í Búðanámu sé lítið miðað við heildarflatarmál hraunsins, því að verndargildi óraskaðs hrauns, innan og í nálægð framkvæmdasvæðisins, er mikið.

Fossinn Búði nýtur einnig sérstakrar verndar skv. 61. gr. náttúruverndarlaga (nr. 60/2013) og þar stendur „fossar og nánasta umhverfi þeirra að því leyti að sýn að þeim spillist ekki, [...]“. Ekki er ljóst útfrá matsskyldufyrirspurn hvort að Búðanáma sé sýnileg í nágrenni fossins Búða eða hvort hún hafi áhrif á fossasýn.

Vestan við Búðanámu er Búðagarður sem er jökulgarður frá lokum síðasta jökulskeiðs. Rannsóknir hafa sýnt að Búðagarðurinn við fossinn Búða er hluti af því sem almennt er kallað Búðaröðin, en hana má

rekja nær óslitið frá Skarðsfjalli í vestri og að Eystri-Rangá. Mestur er jökulgarðurinn við Búða, Búðagarður, frá frá nútíma, fyrir um 11.200 árum, en ytri garðarnir eru eldri, frá lokum síðjökultíma og eru allt að 12.100 ára gamlir. Búðaröðin í heild sinni hefur hátt vísinda- og fræðslugildi sem ummerki um stöðu ísaldarjökuls á Suðurlandi og hörfun hans í lok síðasta jökulskeiðs og í upphafi nútíma. Jökulgarðar á Suðurlandi frá þessu tímabili hafa varðveist illa og því hefur Búðaröðin hátt verndargildi vegna fágætis í landshlutanum. Búðagarðurinn hefur einnig mikið sögulegt gildi um rannsóknir jarðvísindamanna í upphafi síðustu aldar og fram til okkar daga um jöklunarsögu landsins. Þar sem fyrirhuguð Búðanáma er staðsett hefur Þjórsárhraunið runnið upp að Búðagarðinum og saman mynda þau jarðminjaheild um stóra atburði í jarðsögu landsins í lok síðasta jökulskeiðs og í upphafi nútíma sem hefur mikið verndargildi. Búðanáma mun hafa mikil neikvæð áhrif á þessar mikilvægu jarðminjar í því að raska jarðminjaheild og ásýnd þeirra.

Ekki er fjallað ítarlega um vegaframkvæmdir að námunni, en ráðgert er að leggja aðkomuveg frá fyrirhugðum Búðafossvegi að Búðanámu. Ljóst er að leggja þarf Búðafossveg í gegnum hraunið til að komast að Búðanámu og ekki kemur skýrt fram í greinargerð hvert hlutverk námunnar er í vegaframkvæmdunum, en gera má ráð fyrir að það sé efnisþörf í tengslum við byggingu brúar yfir Þjórsá.

Nokkrar opnar bergnámur eru í nálægð Árnass, má þar nefna Hálmholtsnámu í Merkurhrauni og fyrirhuguð er efnistaka í Sandártungu í Þjórsárdal, en báðar þessar námur eru í um 20 km fjarlægð (í beinni loftlínu) frá Búðanámu. Efnisnáman í Sandártungu felur í sér allt að 200.000 m³ af efni á 4 ha svæði og er nefnt í skipulagslýsingu að nýta eigi hana m.a. í Búðafossveg. Þá eru tvær opnar bergnámur í Minnivallahrauni sunnan við Þjórsá og eru í um 6 km fjarlægð frá Búðanámu. Fram kemur í greinargerð að nálægð í efnisnámu skipti miklu máli, en þegar um er að ræða svæði þar sem náttúruminjar eru metnar með hátt verndargildi er rétt að endurskoða þær áætlanir og hlífa minjunum.

Í greinargerð matsskyldufyrirspurnar kemur einnig fram að hægt er að sækja efni úr frárennisslisskurði fyrirhugaðrar Hvammsvirkjunar „ef ekki verður hægt að fá nægt efni úr Búðanámu“, en er jafnframt talinn óhagkvæmari kostur vegna meiri umhverfisáhrifa sem ekki er útskýrt nánar. Eins þarf að gera betur grein fyrir því hvort vafi sé á að fyrirhuguð efnistaka í Búðanámu sé nóg. Þá má gera ráð fyrir að með fyrirhuguðum virkjunarframkvæmdum opnist fyrir efnistöðastaði í hrauni innan í lónsstæði Hvammsvirkjunar sem mögulega gætu komið í staðin fyrir Búðanámu.

Að ofansögðu telur Náttúrufræðistofnun að gera þurfi mun betur grein fyrir brýnni nauðsyn á opnun Búðanámu í tengslum við framkvæmdir við Búðafossveg. Í niðurstöðum á mati framkvæmdaraðila á áhrifum framkvæmda á jarðminjar stendur: „Jarðmyndanir á fyrirhuguðu framkvæmdarsvæði munu verða fyrir beinu og varanlegu raski. Þegar horft er til víðfeðmi hraunsins og þeirrar staðreyndar að rask er aðeins brot af jarðmynduninni, þá er það mat framkvæmdaraðila að áhrif á jarðmyndunina sé **óveruleg**.“ Eins og áður hefur komið fram er svæðið við og í nágrenni Búðanámu með hátt verndargildi og ekki er hægt að meta svæðið sem lítið brot af heildarflatarmáli Þjórsárhrauns. Efnistakan mun raska varanlega mikilvægum hluta Þjórsárhrauns og stofnunin metur áhrif efnistökkunnar á jarðminjar talsverð til verulega neikvæð.

Í niðurstöðum á mati framkvæmdaraðila á áhrifum framkvæmda á landslag og ásýnd stendur: „Náman kemur ekki til með að vera sýnileg frá Þjórsárdalsveg né öðrum alfaraleiðum sökum hæðótts lands og þess að vinnslusvæðið verður niðurgrafið. Þegar litið er til þess að náman sé úr alfaraleið og að sýnileiki sé helst frá landeiganda þá er það mat framkvæmdaraðila að áhrif á landslag og ásýnd séu **óveruleg**.“

Gera má ráð fyrir að náman verði vel sýnileg úr suðri og hún verður í alfaraleið eftir að Búðafossvegur er kominn. Búðanáma mun jafnvel hafa áhrif á fossasýn Búða. Náman mun raska varanlega ásýnd þeirrar

jarðminjaheildar sem er við Búðagarðinn og sem hefur mikið verndargildi vegna þeirra stóru og merku atburða í jarðsögu landsins sem áttu sér stað á svæðinu í lok síðasta jökulskeiðs og í upphafi nútíma. Stofnunin metur áhrif efnistökkunnar á landslag og ásýnd talsverð til verulega neikvæð.

Ákvörðun um nýtt efnistökusvæði við Búðagarðinn kemur fram árið 2009 í tengslum við ákvörðun um Búðafossveg og að náman gæti jafnvel nýst vegna framkvæmda við fyrirhugaða Holtavirkjun. Það er mat Náttúrufræðistofnunar að á þeim tíma var ekki tekið nægilegt tillit til verndargildis jarðminja eða umhverfisáhrif framkvæmda á jarðminjar svæðisins. Efnistökusvæðið við Þjórsá er óraskað í dag og telur Náttúrufræðistofnun þörf á að endurmeta svæðið miðað við núgildandi náttúruverndarlög (nr. 60/2013).

Náttúrufræðistofnun tekur undir þá skoðun að Búðafossvegur mun verða samgöngubót og tengja saman sveitarfélögin, en vill koma því á framfæri að veglína 7, sem varð fyrir valinu og þar sem hún liggur sunnan við Þjórsá, mun hafa gífurleg neikvæð áhrif á lítt raskaðar náttúruminjar sem njóta sérstakrar verndar samkvæmt 61. gr. náttúruverndarlaga, þ.e. nútímahraun og votlendi, og auk þess að raska ásýnd og jarðminjaheild Búðaraðarinnar á þessu svæði. Náttúrufræðistofnun vill benda á að tillaga um veglínur 3 eða 4 sunnan við Þjórsá myndu valda mun minna raski á þessum merku náttúruminum.

Í núgildandi aðalskipulagi Skeiða- og Gnúpverjahrepps, 2017-2029, eru áform um frístundabyggð, íbúðabyggð, iðnaðarsvæði og skógrækt á hrauninu sunnan við þéttbýlið Árnes og Þjórsárdalsveg, og því má reikna með að stór hluti nyðri hluta hraunsins verði fyrir varanlegu raski í nágrenni framtíð. Náttúrufræðistofnun telur mikilvægt að sveitarfélagið hugi að verndun svæðisins sem liggur í suðri að Þjórsá vegna sérstöðu og verndargildis Þjórsárhrauns, Búðaraðarinnar og fossins Búða. Búðaröðin hefur mikið vísinda- og fræðslugildi um tímabil í lok síðasta jökulskeiðs og í upphafi nútíma og ætti að vernda þar sem slíkir staðir eru fágætir á Suðurlandi. Þjórsárhraun er vitnisburður um eitt mesta hraunflæði á nútíma og þykir alþjóðlega mikilvægt. Á umliðnum árum hefur Náttúrufræðistofnun hvatt sveitarfélög á Suðurlandi til að huga að vernd á öröskuðum hluta Þjórsárhrauns, á meðan þess er enn kostur.

Náttúrufræðistofnun leggur til að horfið verði frá opnun Búðanámu vegna verndargildis jarðminja innan og í nálægð svæðisins og að efnisþörf Búðafossvegar verði sótt í aðrar opnar og nálægar efnisnámur, að öðrum kosti er það mat stofnunarinnar að stækkun Búðanámu eigi að fara í mat á umhverfisáhrifum.

Virðingarfyllt,

Lovísa Ásbjörnsdóttir
jarðfræðingur